

Малиновська Наталія Вікторівна
аспірантка кафедри міжнародної інформації
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Принцип *raison d'etat* у зовнішній політиці Франції

*У статті розглянуто історичні та політичні умови формування принципу *raison d'etat* у зовнішній політиці Франції та його вплив на зовнішньополітичний курс держави протягом останніх чотирьох століть. Концепція національного інтересу дала Франції підстави для військових дій, політичних маневрів та лідерських амбіцій у міжнародних відносинах.*

Ключові слова: *зовнішня політика, національні інтереси, Франція, Рішельє, голлізм, домінування, колонії.*

*The article discusses the historical and political conditions of the principle of *raison d'etat* in France's foreign policy and its influence on the foreign policy during the last four centuries. The concept of the national interest of France gave grounds for military action, political maneuvers and leadership ambitions in international relations.*

Key words: *foreign policy, the national interest, France, de Richelieu, hollizm, domination, the colonies.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Зовнішня політика держави є однією зі складових її діяльності, пов'язана з визначенням її зовнішньополітичного курсу в міжнародній політиці та відносинами з іншими суб'єктами міжнародних відносин, такими як держави, народи, політичні партії, міжнародні організації та рухи, окремі особи. Разом з тим, держава, яка прагне регіонального лідерства, закріплення за собою домінуючих позицій на міжнародній арені, зацікавлена в здобутті міжнародного авторитету, націлена на зовнішню політику як ключову сферу своєї діяльності.

Це питання актуальне для Франції. Її історія тісно пов'язана з веденням війн, заключенням міждержавних і міжнародних договорів та іншими складовими зовнішньої політики з метою розширення територіальних меж, збільшення колоніальних володінь, послаблення своїх сусідів та домінування на континенті.

Метою дослідження є аналіз принципу *raison d'etat* у зовнішній політиці Франції та його вплив на місце Франції у міжнародних відносинах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасна концепція зовнішньої політики Франції була сформована у першій половині XVII століття. Франція стала однією з перших в Європі держав-націй, яка найбільш детально сформулювала новий підхід. Французькі правителі розуміли, що послаблення Священної Римської імперії, чи навіть її зникнення, було на користь безпеці Франції, що дозволить їй здійснювати експансію на Схід. Відтак цю політику провадив князь Церкви Арман Жан дю Плессі, кардинал Рішельє, перший міністр Франції з 1624 по 1642 року [1, с. 48].

Кардинала Рішельє називають батьком сучасної державної системи. Він проголосив принцип *raison d'etat* і втілював цю концепцію на практиці на благо своєї країни. Під його керівництвом принцип *raison d'etat* замінив середньовічну концепцію універсальності моральних цінностей і став основою основ французької політики на подальші століття.

Успіх політики *raison d'etat* залежить від правильної оцінки співвідношення сил. Визначення меж могутності вимагає досвід, провидіння і вміння постійно пристосовуватися до обставин. Звичайно, в теорії рівноваги сил цілком віддається розрахунку, але на практиці досить складно розробити на реалістичній основі. Ще важчим виявилось привести в гармонію власні розрахунки з розрахунками інших держав, що є обов'язковою передумовою дієвої системи рівноваги сил. Консенсус щодо характеру рівноваги сил, зазвичай, досягається за допомогою періодичних конфліктів.

Головними цілями політики Рішельє було послабити оточення Франції, зокрема шляхом виснаження Габсбургів, і запобігання утворення на кордонах Франції могутньої держави. Особливо це стосувалося німецьких кордонів. Для того, щоб виснажити воюючі сторони, Рішельє субсидував ворогів своїх ворогів, застосовував підкуп, розпалював заколоти і користувався у великій кількості династичними і юридичними документами. Завдяки його зусиллям війна, яка почалася у 1618 році, тянулася десятиліттями і увійшла в історію під назвою «Тридцятилітня війна». Протягом наступного століття, після Вестфальського миру 1648 року, доктрина найвищих інтересів держави перетворилися у провідний принцип європейської дипломатії [1, с. 49, 53].

Переслідуючи ціль не допустити панування Габсбургів над Європою, Рішельє у результаті залишив такий політичний спадок, який на протязі трьох наступних століть викликав у його наступників спокусу встановити французьке верховенство у Європі. Через невдачу таких амбіційних прагнень виникла рівновага сил, спершу як здійснений факт, а потім, як система організації міжнародних відносин [1, с. 49]. Разом з тим, як наслідок, Франція стала найбільш впливовою державою у Європі і зайнялася широкомасштабним розширенням своєї території.

Яскравим продовжувачем даної концепції можна назвати французького імператора Наполеона I. Впродовж свого владарювання він використовував всі можливості для територіального розширення Франції. Називаючи себе «імператором Заходу», Наполеон прагнув до встановлення всесвітнього панування. Під гаслом «національний інтерес для мене вище за все», він розумів інтереси французької буржуазії, для якої інші країни, перш за все, мали стати ринком збуту та сировини. Імператор свідомо розорював ці країни, які могли вступити з Францією в економічну конкуренцію. У своїх переконаннях Наполеон пішов далі від своїх попередників. Окрім того, що він вважав, що французи гідні виключного заступництва не тільки тому, що вони найвірніші з усіх його підданих, але і тому що, як раса, стоять вище всього людства [2, с. 17]. Подібна політика проводилася Францією і в східному напрямку. Вона була тісно пов'язана з континентальною блокадою і намагалася утримати у сфері французького впливу Туреччину та Іран, вигнавши з їхньої території англійські товари та не допустивши посилення Росії на Балканах та Закавказзі, при цьому забезпечивши безперешкодну доставку східних продуктів у Францію та французьких виробів на Схід [3, с. 35]. Однак, сил однієї Франції не вистачило у війні з антинаполеонівською коаліцією. Проте важливий не сам факт поразки французької сторони, позаяк союзники не розділили її територію, зберігши цілісність держави. Їхні сили були спрямовані на стримування Франції та створення умов для нового міжнародного порядку.

Відтак, 9 червня 1815 року держави антинаполеонівської коаліції підписали «Завершальний акт» Віденського конгресу, що ознаменувало початок дії

Віденської системи. [4, с. 287]. Головним чином даний договір був спрямований на суворий нагляд над Францією та повністю зв'язував її, так би мовити, по руках і ногах. Вона єдина з усіх великих держав поверталася до кордонів 1792 року, а всі її вороги збільшили свої території переважно за рахунок Франції. При цьому вони не бажали визнавати, що Франція вважає себе приниженою вже самим фактом розподілу територій [5, с. 95]. Але і цього Коаліції було замало. Їй здавалося, що у неї ніколи не буде достатньо війська для повного панування над нацією, тепер вже обеззброєною і яка все ще вселяла занепокоєність та недовіру [5, с. 106].

Повернути Франції минулу імперську славу прагнув родич Наполеона I – його племінник Луї Наполеон Бонапарт, який керував нею чотири роки під іменем Наполеона III [6, с. 131]. Одним з найбільших недоліків його подальших кроків було те, що він прагнув маневрувати закордонними авантюрами, для яких йому бракувало рішучості і проникливості, а був більш пристосований для ведення внутрішньої політики [1, с. 92]. Його зовнішня політика зазнала невдачі не через відсутність ідей, а внаслідок того, що автор цих ідей був нездатний впорядкувати всі свої сподівання та реально оцінити сформовані обставини. Він не вирізнявся послідовністю, так як цілі імператора свідомо суперечили одна одній [1, с. 103].

Діяльність Наполеона III в цілому не відобразилася позитивно на Франції. Попри те, що він ненавидів Віденську систему, його зусиллями європейська дипломатія перебувала в стані перманентної невірноваженості, через що у довгостроковому плані Франція нічого не отримала, на відміну від інших. Наполеон зробив можливим об'єднання Італії та сприяв об'єднанню Німеччини. Ці дві події геополітично послабили Францію і підірвали історичну основу французького домінування в Центральній Європі [1, с. 90].

Із Наполеоном III Бонапартом завершилася Друга Французька Республіка і була проголошена Третя Республіка (1870-1940 роках). Це був важкий період для Франції, під час якого Франція взяла участь у двох світових війнах. Він відрізнявся внутрішньою слабкістю держави, територіальними втратами, вичерпуванням людських, військових ресурсів і, як наслідок, психологічною хворобою – морального падіння французів. Третя Республіка стала

випробуванням для зовнішньої політики Франції та її становищі на міжнародній арені.

Після створення Третьої республіки Франція взяла курс на експансіоністську політику, хоча і уникала серйозних міжнародних суперечок. При колоніальній експансії можна було поєднувати економічний прибуток з культурною місією. Завоювання Алжиру у 1830 році стало поштовхом для утворення нових колоній в Західній Африці та в Індокитаї, що заклало фундамент колоніальної імперії Франції ХХ століття [6, с. 131-132]. Після Кримської війни (1853-1856 роках) Франція шукала союзників серед держав, які готові були б погодитися з її лідерством, що стало незмінним фактором її зовнішньої політики. Позаяк статус молодшого партнера Франція вважала для себе неприйнятним, а головувати в союзі з Великобританією, Німеччиною, Росією чи Сполученими Штатами була неспроможна, вона шукала лідерства в пакті з менш сильними державами: із Сардинією, Румунією і середніми німецькими державами у ХІХ столітті, з Чехословаччиною, Югославією та Румунією у міжвоєнний період [1, с. 104].

Період Третьої республіки характеризувався швидкими змінами президентів, але жоден з них не міг повернути Франції минулу славу, а французам віру в себе. Повсяк час Франція споживала плоди колишніх надбань. Залишаючись другою колоніальною державою світу, вона зіштовхнулася з розквітом національно-визвольного руху. У 1925 році спалахнуло повстання в Марокко, а незабаром і в Сирії. На його придушення французька влада направила військовий контингент, оснащений важкою артилерією та авіацією. Колоніальна війна в Марокко тривала майже рік, в Сирії повстання вдалося придушити тільки через два роки [7, с. 14]. Ці війни похитнули позиції Лівого блоку і призвели до чергової зміни влади. Величезні людські втрати Франція понесла під час Першої світової війни, але Друга світова війна стала для держави справжнім кошмаром. Вона перетворила крах Франції у 1940 році в нещастя не тільки військового, але і психологічного характеру. Хоча формально, вона вийшла з війни одним з переможців, на ділі французьким керівникам було добре відомо, що країну вдалося врятувати завдяки зусиллям інших [1, с. 544]. Позиції Франції настільки послабли, що вона потребувала впевненого очільника, який запропонує бачення держави не тільки на

наступні роки. Він мав стати для держави тим, ким у свій час став Рішельє для майбутніх монархів. Такою людиною став 18-й президент Франції Шарль де Голль, який двічі обирався на найвищий державний пост.

Ідейною основою голлізму стала теза про месіанську роль Франції в житті людства, відведену їй самою історією. Така роль могла реалізуватися при збереженні Францією статусу великої держави, одного з головних учасників міжнародних відносин. Зворотнім боком концепції «величності» виступав постулат «особливості» Франції: її історична місія вбачалася у посіданні особливого місця між двома блоками – східним і західним – як у світовій політиці, так і у виборі шляху економічного розвитку (між «диким капіталізмом» та «небезпечним колективізмом»). В ідеології голлізму чільне місце посідала концепція «особливого шляху» при домінуванні політичних цілей над соціальними та економічними [8, с. 38].

Зовнішньополітичні принципи де Голля залишалися незмінні до 90-х років XX століття, незалежно від того представник якої партії очолював Францію. Прихід до влади соціаліста Франса Міттерана тільки посилив голлістський зовнішньополітичний спадок. Проголошуючи глобальний характер зовнішньополітичних інтересів, основа величі та незалежності Франції ґрунтувалася на власній ядерній зброї. Проте після втрати колоніальних територій у 1960-х роках, ці амбіційні принципи були далекі від реального втілення, а тому глобальна роль Франції у біполярному світі не могла порівнятися із впливом двох наддержав: Сполучених Штатів та Росії. Однак, якщо кінець біполярного світу змусив Францію відмовитися від місця третьої сили на світовій арені, мосту між Сходом та Заходом, то амбіційні прагнення зайняти місце світової «директорії», яка прийматиме рішення глобального характеру Францію не покинула [9, с. 65-66, 68]. Попри відмінність у поглядах наступних президентів Франції, в одному вони були одностайними. Їхні дії були спрямовані на зміцнення впливу Франції.

Сучасні глобальні тенденції поширення демократичних процесів мають дещо негативний відтінок для раціональності курсу зовнішньої політики. Позаяк особисті якості, переконання, суб'єктивні переваги можуть призвести до відхилення від раціонального курсу. Необхідність залучення підтримки виборців

досить негативно впливає на раціональність зовнішньої політики. [8, с. 38]. Це також призводить до того, що зовнішньополітичний курс держави не є стабільним, а змінюється вектор відповідно до зміни президентської каденції.

Зовнішня політика Франції коливається і не завжди дотримується послідовності. Якщо за президентства Жака Ширака, Франція поновила ядерні випробування, не зважаючи на протести світової спільноти, брала участь у військовій операції держав Північноатлантичного блоку у Косово в 1999 році, повністю підтримала присутність США в Афганістані у 2001-2002 роках, то вона у 2003 році відмовилася брати участь у військовій операції в Іраці, за що зазнала критики Конгресу США [7, с. 75], [10]. Саме Франція при Ніколя Саркозі зіграла лідируючу роль при вторгненні західних країн в Лівію з метою скинення Муаммара Каддафі. Вона зайняла найбільш жорстку позицію по відношенню до сирійського президента Башара Аль-Асаду. В односторонньому порядку Франція вторглася в Малі, щоб припинити поширення ісламських збройних рухів.

Чинний президент соціаліст Франсуа Олланд, перемігши на виборах свого конкурента і попереднього президента Ніколя Саркозі, продовжує ведення жорсткої політики за межами Франції. Введення військ для встановлення порядку в Центральній Африканській Республіці, жорстка критика Сирії та Ірану [10] має зворотню сторону. На жаль, не можна забувати, що у Франції з кожним роком збільшується кількість іммігрантів-мусульман, які пам'ятають про своє коріння та негативно сприймає агресивну політику французької сторони. Це так само важливо, як і те, що перемогу у другому турі президентських виборів Олланду допомогли здобути голоси мусульман. Рейтинг чинного президента падає, як це у свій час спіткало і його попередника. Введення французьких військ в іншу державу, незалежно від обґрунтованих намірів, загрожує падінням підтримки населення. Державам, які приймають участь у військових операціях добре відомо, що ввівши війська, їх дуже важко повернути додому.

Висновки. Аналізуючи розвиток зовнішньої політики Франції можна провести паралелі між її успішним впровадженням та яскравістю особистостей, які очолювали Францію. Сформований принцип *raison d'etat* ще у XVII столітті дав поштовх для формування подальшої зовнішньополітичної стратегії, каркасом

якої був захист національних інтересів. Це створило підґрунтя для формування месіанської ролі Франції. Відтак, навіть у найважчі часи, її слава та історичні перемоги не давали спокою, а ні її очільникам, а ні самим французам. Згадки про легендарність Франції наводили жах і на її сусідів. Протягом всієї історії Франція виправдовувала своє право на завоювання та приєднання територій, заявляла про своє територіальне право.

Франція ніколи не могла змиритися з будь-якою поразкою, а відтак будувала свої взаємовідносини з іншими державами з позиції домініона, незалежно від того в яких умовах вона перебувала насправді. Подібне ж стосувалося і колоніальних територій. Французькі правителі завжди вважали, що вони мають право на володіння ними, і навіть після їхнього звільнення продовжували вести колоніальну політику та втручатися у їхнє внутрішнє та зовнішнє життя, вбачаючи в них пріоритети власних інтересів. Франція розглядає міжнародний світ з можливості укріплення власних позицій. Але сьогодні змінюється французьке населення, яке як і світ стає мультикультурним, відтак постає запитання чи залишатиметься політика *raison d'etat* актуальна протягом подальших років.

Список використаних джерел та літератури:

1. Киссинджер Г. Дипломатия / Г.Киссинджер. - М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
2. Тарле Е. В. Собрание сочинений / Е. В. Тарле. – Том XII. – М.: Изд. Академии наук СССР, 1962. – 536 с.
3. Вопросы новой и новейшей истории Франции: Восточная политика Франции в XIX-XX вв. – Рязань, 1974. – 70 с.
4. Зак Л. А., Монархи против народов. Дипломатическая борьба на развалинах наполеоновской империи / Л. А. Зал М.: Международные отношения, 1966. – 376 с.
5. Дипломатическая история европы от Венского до Берлинского конгресса (1814-1878) М.: Государственное издательство иностранной литературы, 1947. – 473 с.
6. Литтлвуд Й. История Франции / Й. Литтлвуд; пер. с англ. А. А. Бряндинской. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 224 с.

7. Арзаканян М. Ц. Политическая история Франции XX века / М. Ц. Арзаканян. – М.: Высшая школа, 2003. – 157 с.
8. Островская Е. Политическая жизнь Франции в свете выборов 2002 г. / Е. Островская // Мировая экономика и международные отношения, 2003. – №3. – С.31-41.
9. Обичкина Е.О. Франция на рубеже XX-XXI веков: кризис идентичности / Е. О. Обичкина. – М. : МГИМО, 2003. – 137 с.
10. Валлерстайн И. Агрессивная внешняя политика Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://liva.com.ua/policy-foreign.html>